

10- El Franquisme (1) una llarga postguerra (1939-59)

Es difícil definir amb claredat què va ser el franquisme; un règim que va durar quasi 40 anys (1936-1975) i que va anar evolucionant, adaptant-se als canvis en la política internacional, com a forma de garantir la seua supervivència. **El que condicionà el caràcter del règim i la seua evolució no va ser tant el seguiment d'una ideologia o una teoria política, sinò, el caràcter del dictador**, que va acumular un poder quasi absolut i va marcar el règim amb la seua personalitat i va marcar la seua evolució.

La definició més acceptada del franquisme es la que el reconeix com una **dictadura autoritària** per l'acumulació de poder en un líder. A més tenia **trets de caràcter totalitari**, per la voluntat de l'Estat de controlar totes les esferes de la vida social. Era, per tant, semblant al **feixisme** italià i altres estats totalitaris (l'alemanya nazi, la Rússia d'Stalin) pel fet d'imposar un partit únic, prohibir qualsevol instrument d'oposició com els partits o sindicats i controlar la premsa i l'opinió dels ciutadans.

També tenia notables diferències amb el feixisme o el nazisme, en resultar més **personalista** (la ideologia difusa es compensava per l'autoritat del líder), permetre una gran **influència de l'església catòlica** –el feixisme era, en part, anticlerical- i tindre un caràcter **més tradicional**. Franco era, fonamentalment un militar -fill i germà de militars- i va acabar ocupant la capçalera de l'estat gracies al seu prestigi professional -després de participar en desenes d'accions de guerra al Marroc, es va convertir en un dels generals més joves de la història amb 33 anys.

Negar el caràcter feixista del règim de Franco no implica rebaixar la seua duresa. De fet, **el franquisme resultà més sanguinari**, en aparèixer en el marc d'una Guerra Civil, però també es cert que amb el pas dels anys el règim es va suavitzar, tornant-se menys violent i la derrota d'Alemanya en la II Guerra Mundial l'incità a dissoldre els aspectes inspirats en el feixisme.

10.1- Les famílies del “movimiento nacional”

El franquisme destaca així pel seu **caràcter pragmàtic**. Com el mateix Franco, no disposava d'una ideologia elaborada, de manera que va poder transformar-se a mesura que fou necessari sense massa tensions. La història del franquisme estarà marcada per la convivència dins del “**movimiento nacional**” –els sectors que donaren suport al colp d'Estat, el “**alzamiento**”- de diferents “**famílies**”, que anirien disposant d'un poder variable a mesura que avançà la dictadura. Un dels motius que expliquen la durada del règim va ser l'habilitat del dictador per repartir els ministeris entre les diferents famílies del règim segons convinguera. Les famílies competien per ocupar els diferents ministeris -el consell de ministres, era el vertader centre del poder, ja que tenien contacte directe amb Franco, qui prenia les decisions-, de manera que mai no arribaren a discutir-li el poder al dictador.

Les principals “famílies” foren:

a) **La Falange Española, Tradicionalista de las JONS**: Franco transformà en 1937 el partit revolucionari d'inspiració feixista, creat per Jose Antonio Primo de Rivera en 1933, en un instrument a les seues ordres, que controlava els mitjans de comunicació del règim. Als membres de Falange i las JONS (*Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista*) –feixistes- sumà els carlins -que defensaven el tradicionalisme catòlic- i l'arribada massiva de nous militants -cap a 600.000 en 1940!- que transformaren completament la Falange original. De fet, dels falangistes d'abans de la guerra –els *camisas viejas*-,

molts foren destituïts i fins i tot perseguits per criticar a Franco i barallar-se amb els carlins.

La Falange fou la família **predominant al règim entre 1937 i 1942**, liderada per la principal figura política del moment: **Ramón Serrano Suñer** – *camisa vieja*, cunyat de Franco i contacte del dictador amb Hitler i Mussolini. Serrano Suñer, com a ministre de l'Interior i governació entre 1937 i 1939, va ser l'encarregat d'organitzar el primer Estat franquista, inspirant-se clarament en el feixisme i el nazisme. Com a ministre d'exteriors -de 1939 al 1942- va gestionar les relacions amb Itàlia i Alemanya en esclatar la Guerra Mundial.

La Falange -i el mateix Serrano Suñer- va anar perdent importància a mesura que va ser necessari donar una imatge més moderada del règim, allunyant-lo del nazisme i feixisme derrotats en la II Guerra Mundial. A partir de 1945, la Falange disposaria habitualment de tres o quatre ministeris "secundaris" -treball, per exemple. Franco mai no es va considerar feixista, i tot i controlar la Falange, mai va permetre que aquesta tinguera un poder absolut.

b) **L'exèrcit**: la majoria dels oficials de l'exèrcit s'havien adherit al "alzamiento nacional" en 1936. Franco va incloure un gran nombre de militars als seus primers governs –vora un 40% dels ministres. Encara que als anys cinquanta la xifra es va reduir, tot al llarg del franquisme, l'exèrcit ocupà com a mínim els tres ministeris de defensa, repartits entre les tres branques de l'exèrcit: ministeris de terra, mar i aire. El seu home de confiança, a partir de 1951, va ser l'Almirall **Carrero Blanco**. Potencial hereu polític de Franco, quan va ser assassinat per ETA en 1973, ocupava la presidència del govern.

c) **Nacional-catòlics**: els sectors més conservadors de l'església catòlica sempre tingueren presència al govern, ocupant generalment el ministeri d'educació i d'exteriors. Durant la guerra l'església havia justificat el colp d'estat tant entre els espanyols com a l'exterior, presentant-lo com una "croada per la religió". Decaiguda la Falange **a partir de 1942, els nacional-catòlics es convertiren en predominants en el govern**, en convertir-se el Vaticà en el principal suport del règim de Franco. Ara es canviava l'imatge feixista, predominant fins 1942, per un altra basada en el catolicisme.

Durant les primeres dècades els nacionals-catòlics procedien de la "**Asociación Católica Nacional de Propagandistas**" (ACNP), organització creada cap a 1910, es basava en la defensa del catolicisme conservador per mitjà de la política i l'accés als principals òrgans de l'estat, havia estat una de les bases de la CEDA, amb membres com Gil Robles o Lucia. A partir de 1957 la representació catòlica passà a mans dels ministres **tecnòcrates** de l'**Opus Dei**, que amb el suport de Carrero Blanco ocuparien els ministeris vinculats amb l'economia i varen ser els principals **responsables de l'evolució del règim a partir de 1959**.

La preeminència dels ministres nacional-catòlics no sempre implicaria, però, el suport de l'església oficial. El Vaticà aportaria un suport incondicional en les dècades de 1940 i 1950. A partir dels anys seixanta, tot i que la influència de l'*Opus Dei* era evident al govern, l'església renovada del **Concili Vaticà II** es començà a distanciar clarament del dictador.

La influència de l'església era molt extensa en l'**ensenyament** -la major part dels centres privats eren catòlics i als públics vigilaven l'ensenyament i l'actitud dels mestres-, en la imposició de la moral catòlica en la vida social i en la pràctica de la **censura** prèvia de la premsa, la literatura i cinema, controlada per eclesiàstics.

d) **Monàrquics**: Franco va saber mantindre una postura molt ambigua amb la monarquia, declarant-se monàrquic i definint l'Estat espanyol com un regne, però sense acceptar mai abandonar el poder. Durant la II Guerra Mundial el successor d'Alfons XIII, el seu fill **Joan de Borbó**, exiliat a Portugal, va aspirar a recuperar el poder amb l'ajuda dels anglesos i dels militars monàrquics, però la neutralitat d'Espanya li ho va impedir.

Franco, enemistat amb Joan de Borbó, tan sols acceptà la vinguda a Espanya del seu fill **Joan Carles**, per que s'anara formant per a ocupar el càrrec de successor oficial, a partir de 1969. [sembla que Franco, tot i ser declaradament monàrquic, entenia que el rei, absurdament, havia fet fracassar la dictadura de Primo de Rivera, i tractà d'evitar que l'error es repetira, mantenint ell tot el poder].

e) **Tradicionalistes/carlins**: pràcticament quedaren en un lloc secundari després de la guerra, integrats en la Falange. Solien ocupar algun ministeri.

10.2) La primera fase econòmica del règim: l'autarquia (1939-59)

Així com, políticament, el franquisme anà evolucionant de manera més progressiva, en el camp econòmic, el règim franquista va evolucionar en dos etapes clarament diferenciades i, fins i tot, oposades.

La guerra va deixar l'economia espanyola molt afectada, però, segons els historiadors, no tant com per a justificar la llarga decadència posterior i la misèria que marcà la postguerra. Les dificultats econòmiques es degueren en gran mesura a l'aposta decidida del franquisme per instaurar **l'autarquia com a nou règim econòmic**. L'autarquia és el règim econòmic pel qual un Estat aposta per l'autosuficiència econòmica, reduint al màxim les relacions amb l'exterior. Model que Franco implantà en part en imitar la política autàrquica que estava impulsant Hitler i que en el seu cas formava part de la preparació per a la futura guerra mundial.

En l'Espanya de Franco aquesta aposta estava en part justificada per les restriccions al comerç per la Guerra Mundial i el bloqueig internacional posterior, però **el règim va mantindre l'autarquia fins 1959**. Es basava en :

a) **Reducció de les importacions**, per evitar l'eixida de divises i fomentar la producció pròpia. Per exemple, açò provocà una enorme escassetat de petroli, i la implantació de motors de gasògen als cotxes de gasolina –usava residus vegetals com a combustible, en lloc de la gasolina.

b) **Foment de la indústria**, amb la creació de l'Institut Nacional d'Indústria (INI), encarregat de dirigir la indústria espanyola a partir de la creació d'empreses nacionals (com Endesa), o la nacionalització d'altres empreses privades de caràcter estratègic (Renfe, Iberia...)

c) **Regulació del comerç interior**: la conseqüència més important del model autàrquic era el control del comerç per l'Estat. **El govern comprava i venia tots els productes amb un preu fixat, eliminant l'oferta i la demanda lliure**. Cada família rebia, depenent de la quantitat de membres, una **cartilla de racionament** –vigent fins 1951-, amb vals de menjar que solien ser totalment insuficients. Els més pobres havien de conformar-se amb els vals, però la majoria de la població els complementava amb la compra d'aliments al mercat negre **-l'estraperlo- que arribà a tindre una enorme importància econòmica**. Els estraperlistes “pobres” viatjaven de les ciutats als pobles, on compraven als llauradors els productes que aquests havien amagat, i els

portaven a les ciutats, arriscant-se a perdre el producte i ser detinguts, o haver de pagar suborns a la policia. Els grans estraperlistes eren productors o comerciants que actuaven en connivència amb el règim i que feren importants fortunes sense problemes. Amb una economia destruïda per la guerra i regulada per l'Estat, es desenvolupà tota una **nova casta econòmica** vinculada a l'estraperlisme i a la proximitat al poder franquista.

La misèria general es va veure agreujada per l'**anulació dels diners** emesos per la República entre 1936-39, i de la majoria dels depòsits bancaris de l'Espanya republicana, i per la disminució general dels salaris (els dels jornalers d'un 40%), ara marcats pels patrons o regulats per l'Estat.

L'autarquia provocà una distorsió total de l'economia –com acostuma a esdevindre a totes les economies dirigides, com al comunisme-, en la que pràcticament no s'exportava i l'únic incentiu per als productors passava per amagar cada vegada un percentatge major de la seua producció per desviar-la al mercat negre. Així, es va trencar la tendència de tot el segle anterior, en produir-se un retorn de població de les ciutats –on es passava més fam- cap al camp, on l'autoabastiment era més senzill. Amb els salaris congelats, la inflació provocà, malgrat la por i la duresa dels controls policials, les primeres protestes contra el règim en 1945, 1947, 1951 i, amb més força, entre 1956 i 1958.

L'arribada als ministeris econòmics –Indústria i economia- de ministres tecnòcrates de l'Opus Dei i les dificultats del règim per obtindre divises per pagar les escasses importacions, ja que mantenia una balança comercial molt negativa, obligaren el règim a obrir-se al comerç internacional per mitjà del pla d'estabilització de 1959, que marcà la fi de l'autarquia i l'arranc del *desarrollismo*.

10.3) Les primeres etapes polítiques del règim (1939-1957)

a) El franquisme durant la II Guerra Mundial (1939-45)

Durant la Guerra Civil i els primers anys de la postguerra va ser evident la **Fascistització** del *Nuevo Estado* franquista. La puixança dels totalitarismes era evident i Franco, ajudat per Serrano Suñer, apostà per imitar-los, almenys formalment. La conformació del nou estat es basà en la **reinstauració del centralisme** -l'autonomia catalana fou derogada en 1938-, ara amb una acumulació de poder en la figura de Franco, el *Caudillo* i líder del partit únic. Franco designava als governadors civils -ara reforçats- i aquests nomenaven als alcaldes arbitràriament. Tot i que el poder estava realment en mans del *Caudillo*, el règim es va dotar d'algunes institucions directament inspirades en el feixisme italià. El ***Fuero del Trabajo*** (1938), una llei inspirada en la feixista *Carta dei Lavoro*, tractava d'organitzar les relacions laborals a partir de la creació de **sindicats verticals**, en els que s'integraven patrons i obrers (però manaven els primers).

També es crearen les **Corts Espanyoles** (1942), consultives, i formades per terços: un terç era elegit pel sindicat vertical, un altre pels municipis i províncies i el terç final era triat per corporacions oficials (col·legis professionals, acadèmies i altres institucions del règim). El partit únic -Falange- serviria per a enquadrar i adoctrinar a la joventut, amb la creació del ***Frente de Juventudes***, en el que s'integraven tots els xics de 7 a 20 anys i les xiques dels 7 als 16. També s'organitzà un Sindicat únic per als universitaris, el *Sindicato Español Universitario* (SEU). La ***Sección Femenina*** serviria per a

formar a les dones en el paper que els reservava el règim, el rol tradicional d'esposes i mestresses de casa, sempre subordinades al pare o al marit.

En setembre de 1939 començà la II Guerra Mundial i el règim franquista es declarà, d'entrada, **neutral**, tractant de mantindre bones relacions amb tots els contendents. En tot cas, en 1940, animat per Serrano Suñer, Franco va plantejar-se l'entrada en la guerra del costat dels alemanys i italians, suport que Hitler i Mussolini entenien que els devia a canvi de l'ajuda durant la Guerra civil. Franco, s'entrevistà amb Hitler en octubre de 1940 en Hendaya, però, exigí a Hitler part de l'imperi colonial francès, tot el Marroc i Gibraltar, de manera que no hi hagué acord –Hitler no valorava massa la capacitat de l'Exercit espanyol. A més, depenia dels britànics i nordamericans per a l'abastiment de petroli i aliments; situació que els aliats utilitzaven per pressionar a Franco.

En 1941, a la vista de les victòries dels alemanys, Franco canvià l'estatus d'Espanya de Neutral a “**no beligerant**”, ocupà la ciutat marroquí de Tanger -fins llavors gestionada per la Societat de Nacions- i formà la “**División Azul**”, un cos de voluntaris falangistes que hauria d'ajudar a Hitler en la lluita contra els comunistes al front rus. Aquesta estratègia obertament anticomunista, però que evitava l'enfrontament amb les potències occidentals –amb les que encara es relacionava- li resultaria molt útil quan es girà la situació.

A partir de 1943 el canvi de tendència en la guerra provocaria la caiguda de **Serrano Suñer** i un gir **del règim cap a la moderació**, eliminant els aspectes feixistes més evidents. La Divisió Azul retornà en 1944, quan la derrota alemana s'acostava.

Entre 1939 i 1945 la **dura repressió franquista** havia implicat l'empresonament de centenars de milers de persones (270.000 en 1939), milers de penes de mort per “suport a la rebel·lió” (el règim franquista capgirà la història de l'alçament per donar suport a les condemnes; els rebels eren els fidels a la República) i la depuració sistemàtica de funcionaris reorganitzant l'administració en benefici dels excombatents. A més, desenes de milers de condemnats varen fer treballs forçats per “reconstruir” el país, i entre aquests, es va incloure la construcció del “Valle de los Caídos” entre 1940 i 1959.

b) L'etapa d'aïllament internacional (1945-47)

En 1945, amb la derrota de Hitler, el règim franquista quedà pràcticament aïllat a Europa. Els vencedors de la guerra, de fet, apostaren per facilitar la caiguda de Franco de manera pacífica, sense implicar-se. Espanya no va ser admesa a l'ONU en 1945 i de fet, la mateixa ONU recomanà als seus membres que retiraren els ambaixadors. Tan sols quedaren obertes tres ambaixades: les de l'Argentina del general Perón i el Portugal de Salazar (també règims autoritaris aliats de Hitler) i la del Vaticà.

A partir d'aquest moment en que pareixia que el règim podia caure, **es reforçà i reorganitzà la resistència anti-franquista**. Aquesta prengué forma de guerrilles rurals, els **maquis**, sovint formats per republicans exiliats que, en trobar-se atrapats a la França ocupada per Hitler, s'havien integrat en la resistència francesa. Organitzats especialment pel PCE, però també per la CNT, començaren a retornar a Espanya i a formar xarxes guerrilleres amb militants que estaven ja al país.

Els maquis, però, quasi sense suport exterior i sense que s'arribara a organitzar una invasió d'Espanya pels aliats, resultaren poc més que una molèstia per a les autoritats franquistes. És per açò que els maquis anaren desapareguent als anys cinquanta.

c) Els primers intents d'obertura (1947-1959)

En 1947 començà la Guerra Freda, l'enfrontament entre les noves grans potències sorgides de la II Guerra Mundial: Estats Units i l'URSS, i els seus aliats. **La Guerra Freda implicà la divisió del món en dos grans blocs:** un bloc comunista, liderat per l'URSS i altre capitalista, liderat pels EUA, i tots dos blocs tractaren de sumar aliats al seu bloc.

En aquest context internacional, **Franco va poder fer valdre el seu historial anti-comunista, revaloritzant-se com un aliat útil** per als americans, que garantia l'alineament d'Espanya en el bloc capitalista. Una caiguda de Franco, en canvi, representava la possibilitat de que els comunistes –en aquest moment el PCE era el partit d'oposició millor organitzat- controlaren el país i s'aliaren amb l'URSS. És per açò que **els EUA avalarien l'entrada d'Espanya als organismes internacionals i la fi de l'aïllament**. El règim de Franco esdevingué, per tant, un aliat acceptable per a les democràcies occidentals.

En 1950, amb el suport del Vaticà i la tolerància dels EUA, Espanya fou admesa en la FAO i la UNESCO, dependents de la ONU. **En 1953 Franco signà un nou concordat amb el vaticà i tractats militars amb els EUA, que implicaren l'establiment de bases militars americanes al territori espanyol.** Finalment, **en 1955, Espanya entrà en l'ONU.**

En tot cas, la feblesa del règim era evident, de manera que, quan en març de 1956 França atorgà la independència al sud del Marroc, Franco es veié forçat –per les pressions dels Estats Units i el perill d'una nova guerra al Marroc- **a atorgar la independència del nord de Marroc** (el Rif) poques setmanes després, en abril de 1956. El disgust entre els militars va ser enorme, ja que era un territori que havia costat milers de morts, però no hi havia cap alternativa. Espanya retingué la zona del Sahara Occidental, reclamada per Marroc, fins 1975 –encara que es produïren enfrontaments amb els Marroquins, la “Guerra del Ifni” entre 1957 i 1958. També conserva la colònia de Guinea Ecuatorial fins que acceptà independitzar-la en 1968.

L'apertura política del franquisme permetria, a partir de 1959, l'apertura econòmica, i l'abandó de l'autarquia.

11) El Franquisme (2): desenvolupament econòmic i social (1959-1975)

11.1) El creixement econòmic dels anys seixanta

Als anys seixanta es produeix el "miracle econòmic espanyol", que cal vincular al desenvolupament econòmic que va gaudir tota Europa pels mateixos anys. De fet, es pot dir que **l'abandó de la política autàrquica és la que va permetre reestablir les relacions comercials amb la resta d'Europa occidental i desenvolupar-se a partir d'aquesta integració creixent en els mercats europeus**. Entre els factors que expliquen el "desarrolismo" dels anys 60 cal esmentar:

a) **La influència dels plans estatals**: en 1959 s'aprovà el **pla d'estabilització**, que marca la fi de l'autarquia. El govern, confrontat amb la realitat d'una balança comercial negativa i la impossibilitat d'obtenir ingressos de l'exterior, hagué de negociar préstecs amb organismes internacionals. A canvi es comprometé a reorientar l'economia espanyola, que ara s'hauria d'obrir a l'exterior.

La reorientación econòmica es materialitzà en la redacció de tres **plans quadrienals entre 1964 i 1975**, pels quals l'Estat planificava el desenvolupament econòmic marcant objectius a acomplir en quatre anys. Es centrà especialment en el desenvolupament de la indústria, afavorint regions poc industrialitzades amb la creació de **pols de desenvolupament**. A més **s'invertí en infraestructures** –especialment carreteres i xarxes d'electricitat- i en l'increment de la producció de **productes bàsics** –acer, carbó, alumini- que permeteren el desenvolupament de la indústria privada. En aquesta etapa pregué molta importància el **Instituto Nacional de Industria (INI)**, creat en 1940 per a industrialitzar el país. El INI va ajudar a crear empreses com la Sociedad Española de Automóviles de Turismo (**SEAT**) que començà a construir a Espanya automòbils amb patent de la italiana FIAT.

b) **El desenvolupament de la indústria privada**: en aquesta etapa, **entre 1959 i 1975 la indústria i els serveis es consolidaren com als principals sectors** econòmics, a costa de l'agricultura. La indústria privada es modernitzà amb fortes Inversions de capital i la importación de maquinària i tecnologia estrangera. La millora de la producció permeté **abaratar els productes i incrementar la demanda de productes industrials**. Aquesta és l'etapa en que es popularitzen els bens de consum industrial com els electrodomèstics (televisors i neveres elèctriques) o l'automòbil (Seat 600).

c) **La importància de l'emigració**: l'autarquia havia comportat una política paternalista d'ocupació laboral, vinculada també a l'escassa mecanització. En la nova etapa, les indústries i l'agricultura es mecanitzen i desapareix el paternalisme, de manera que **el desenvolupament econòmic no vingué acompanyat de l'elevació de les taxes d'ocupació**. Els treballadors que "sobraven" a les zones rurals trobaren feina a les zones industrials urbanes i, en especial com a emigrants a Europa.

Aquests anys són els de **l'exòde rural** -emigració del camp a la ciutat, en especial d'Andalusia, Extremadura i Castella cap a Barcelona, Bilbao i Madrid-. En els anys 60 **1 de cada 7 famílies espanyoles canviaren de residència del camp a la ciutat**. Es consolidà així **l'Espanya dual** que es

venia configurant ja ençà la Restauració, amb una perifèria més industrial i dinàmica -Catalunya, País Basc i València-, que acull la immigració massiva, front un centre i sud de la península més endarrerit, basat en l'agricultura extensiva de secà i en el que "sobrava" població. El problema endèmic de l'atur a les zones de latifundi es resoliria, així, per l'emigració massiva dels jornalers, no per la consecució d'una reforma agrària.

En els anys 60 el **10% de la força de treball espanyola emigrà cap a Europa** -França, Alemanya o Suïssa- el que permetia mantenir una taxa d'atur baixa. **L'enviament de diners dels emigrants als seus familiars a Espanya varen ser una de les claus del desenvolupament** d'aquests anys en permetre l'entrada massiva de divises que compensaren el dèficit en la balança comercial i permeteren un augment en el consum. A més, els que retornaven portaven els seus estalvis que invertien en l'adquisició de vivendes i la creació de negocis.

d) **La mecanització de l'agricultura**: va permetre incrementar la productivitat de les explotacions agràries (produir més amb menys inversió) i "expulsar" mà d'obra cap a l'emigració. L'agricultura es va reorientar, reduint-se la producció de cereals i llegums (Blat, arròs...) en benefici de productes com la carn o la llet (pastures), que permetien una dieta més rica i variada. Es produí l'expansió final de la citricultura valenciana.

e) **La dependència de l'exterior**: la vinculació de l'economia espanyola amb Europa va permetre **l'entrada d'inversions i tecnologies de l'exterior**. En especial maquinària moderna per a l'agricultura i la indústria. A mesura que es consolidava el creixement es produï una entrada d'empreses estrangeres atretes per la disposició d'infraestructures i mà d'obra econòmica i dòcil -per exemple s'instalen factories d'automòbils com la Ford d'Almussafes.

Finalment, l'apertura a Europa va permetre que es desenvolupara un **sector turístic**, que actualment és una de les claus de l'economia espanyola, ja que **des d'aleshores permet compensar el dèficit en la balança comercial espanyola**. El "**boom turístic**" es produí per l'arribada massiva de turistes europeus, atrets per una destinació econòmica de "sol i platja".

11.2) Persistència del Règim i canvi social (1959-1973)

El règim franquista va tractar d'imposar als anys 60 un **model de modernització social i econòmic** basat en la industrialització i el consum massiu, **però intentant que aquests canvis no afectaren a l'estructura política**, que intentaria donar una imatge més moderna, però sense democratitzar-se realment.

a) Una societat en transformació

El **desenvolupament econòmic va transformar la societat espanyola**, que deixava de ser agrària i camperola per ser cada vegada més urbana, industrial i de serveis. Açò implicava també que el propi règim hagué d'apostar per l'ensenyament com a via modernitzadora, doblant-se, per exemple, el número d'instituts de secundària en 10 anys.

La major formació, la urbanització i els contactes amb l'exterior van comportar **canvis ràpids en les mentalitats, en especial dels més joves**, al temps que el pes de la Guerra Civil i la repressió anava desapareguent. Açò

implicà una pèrdua de prestigi del règim entre la gent jove i una reducció de la influència de l'església.

Així, ara es produí una **recuperació de l'oposició política**, quasi desapareguda als anys cinquanta i que ara recau en gent jove, nascuda sota el franquisme. **En 1959 es fundà ETA** (Euskadi i llibertat), organització clandestina de caràcter polític que apostaria, a partir de 1968, per la lluita armada, en començar a assassinar a membres de la policia. L'aposta pel terrorisme la seguirien, ja als anys 70, altres organitzacions de tipus marxista o anarquista, que també cometeren atemptats.

Entre els partits que es reorganitzen en aquest anys, **el més actiu va ser el PCE**, que encara que estava dirigit des de l'exili, disposava de molts militants i patia una forta persecució policial. Més febles eren altres partits històrics com el **PSOE, PNB i ERC, que estaven dirigits per líders de temps de la guerra, exiliats**. Tan sols el PSOE es reorganitzà en 1973, en escollir un nou dirigent de l'interior, Felipe González, en el congrés de Suresnes (França).

Aquest reforçament de l'oposició es va fer evident en 1962, quan es produí el **congrés de Munich**, un encontre d'opositors antifranquistes que permeté contactar a tots els partits d'oposició -excepte el PCE, que no va ser convidat-, i a figures de l'interior. Al congrés es trobaren, també, representants monàrquics i conservadors -Gil Robles ó l'ex-falangista Dionisio Ridruejo. Encara que el "**contubernio de Munich**" molestà al règim, era poc representatiu, ja que l'oposició més dinàmica era la del PCE i els grups a la seua esquerra.

Entre els sindicats, prohibits completament, tan sols la **UGT** mantenia alguna activitat. En aquests anys apareixen nous sindicats com **CCOO** (Comissions Obreres, independent però molt proper al PCE), que en ocasions optaren per infiltrar-se al Sindicat Vertical franquista, per tal d'aprofitar-ne l'estructura.

La **conflictivitat s'estengué a la universitat**, on s'havia incrementat notablement el número d'estudiants i que esdevingué un gran focus de militància anti franquista. La universitat va ser un gran maldecap per al Règim i, a partir de 1968, hi sovintejaren les suspensions de cursos, expulsions d'alumnes i fins i tot de professors. En la universitat d'aquests anys es formà bona part de la classe política de la transició.

La conflictivitat universitària, sindical i política, unida al terrorisme, **arribaria al seu màxim a partir de 1973 i hauria de marcar tota la transició.**

b) La persistència del règim

Front als canvis socials i al reforçament de l'oposició, el règim es barallava entre dues opcions, apostar per un **aperturisme controlat**, opció preferida pels tecnòcrates de l'Opus Dei, o bé apostar per un **immobilisme** total, preferit pels falangistes i militars.

Durant els anys 60 va predominar l'aperturisme, a mesura que el desenvolupament econòmic incrementava la influència dels tecnòcrates. Aquests pretenien "suavitzar el règim", per tal de facilitar la seua vinculació amb l'exterior. Així la **Llei de Premsa de Fraga Iribarne (1966)** eliminava la censura prèvia, permetent una llibertat de premsa aparent. Les publicacions, però, podien ser segrestades i els editors multats, de manera que les més crítiques eren ràpidament eliminades.

La **Llei Orgànica de l'Estat (1967)** fou un intent de modernitzar el Règim, amb mesures com la confirmació de l'Estat espanyol com una monarquia y la separació dels càrrecs de Cap de l'Estat i President del Govern (Encara que Franco no abandonà la presidència del govern fins 1972, en mans de Carrero Blanco. Permetia la realització d'eleccions de procuradors (diputats) a corts entre els caps de família, donant una aparència parlamentària al règim. Pero aquest parlament era purament consultiu i es restringia molt la possibilitat de ser escollit. Va ser aprovada per referèndum.

Com a conseqüència, **en 1969, Franco escollí a Joan Carles I com a successor**, apostant per una restauració de la monarquia.

A partir de 1969, però, es reforçaren els sectors immobilitistes, coincidint amb un increment de la conflictivitat -que atemorí al Règim- i al "cas Matesa", un escàndol de corrupció que implicà a alguns tecnòcrates, que foren expulsats del govern. La reacció del règim passà per aturar l'apertura i endurir les condemnes contra els opositors. S'aprovaren **Estats d'Excepció en 1969 i 1970**, que donaven carta blanca a la policia. Es produí el **Consell de Guerra de Burgos** que aprovà, en 1970, 9 penes de mort contra membres d'ETA, conmutades per pressó després de provocar grans protestes internacionals.

11.3) Crisi final del franquisme (1973-1975)

En 1973 un seguit de factors marcarien la crisi final del Règim i, en certa manera, l'inici de la transició política. La ràpida successió d'esdeveniments aniria deixant fora de joc a un govern encara dominat per la generació de la Guerra Civil:

a) En primer lloc, en **estiu de 1973** es produí la **crisi del petroli de 1973** causada per la guerra del Yom-Kippur entre Israel y diferents països àrabs. Els principals productors de petroli -àrabs- decidiren restringir l'oferta internacional d'aquest combustible, provocant una ràpida elevació dels preus, que provocà una crisi econòmica en una Europa molt dependent del petroli. **L'efecte sobre l'economia espanyola fou pràcticament immediat**, -ja que era molt dependent de la resta d'Europa-, **provocant una important inflació i una crisi econòmica**. En aquest context s'incrementaren les vagues i manifestacions obreres.

b) En **desembre de 1973** **ETA assassinà a Carrero Blanco**, que havia estat designat per Franco messos abans **president del govern** -carrec que fins al moment ocupava Franco en persona. L'atemptat demostrà la feblesa del Règim, que tendí a tancar-se, encara més, en l'immobilisme. Franco quedà molt afectat per l'atemptat i s'accelerà el seu deteriorament físic.

c) En **abril de 1974**, es produí la **Revolució dels Clavells a Portugal**, amb la que es derrocava la penúltima dictadura d'Europa occidental. La revolució es va produir per l'alçament d'oficials de l'exèrcit en contra de la dictadura i donà moltes esperances a l'oposició espanyola. Espanya quedava completament en evidència a nivell internacional com un Règim anacrònic.

d) A partir de l'**estiu de 1974**, a mesura que la salut de Franco es deteriorava -i en ocasions Joan Carles I es veia obligat a actuar com a Cap de l'Estat interí-, l'oposició anà organitzant-se formant una gran **Junta Democràtica**, liderada pel PCE i una **Plataforma de Convergència Democràtica**, liderada pel PSOE, que reclamaven pràcticament el mateix: amnistia, legalització de partits polítics i sindicats, llibertats polítiques.

e) La reacció del Regim va ser un enduriment de la política de repressió, concretament s'aprovà una Llei antiterrorista que implicava la pena de mort per als terroristes. En **setembre de 1975** cinc membres d'ETA i FRAP foren executats, provocant una onada de protestes a tota Europa. Sota la protecció del Règim es consolidaren grups d'extrema dreta amb important presència a l'exèrcit i la policia, encarregats d'atemorir a l'oposició, era el denominat **búnker**.

f) En **octubre de 1975** mentre Franco agonitzava, es produí al Sahara -la última colònia Espanyola- la **Marxa Verda**. En 1973 havia aparegut el **Front Polisari**, una organització independentista saharauí, que reclamava la independència del Sahara. En 1975, Hassan II, rei de Marroc, organitzà la Marxa Verda com una invasió pacífica del Sahara per milers de civils desarmats. Les autoritats espanyoles, desbordades mentre Franco agonitzava, permeteren l'ocupació marroquí, abandonant el Sahara que fou, així, annexionat per Marroc. La posterior guerra entre Marroc i el Front Polisari duraria més d'una dècada.

Finalment el **20 de novembre de 1975 Franco morí** després d'una llarga agonia -perllongada pel desig de controlar el moment de la seua mort i la situació al carrer. El **22 de novembre Joan Carles I va ser nomenat Cap de l'Estat**, al temps que es mantenia al franquista **Arias Navarro com a Cap del Govern**.

12) De la transició política a la democràcia actual

12.1-La transició política (1975-1982)

Es denomina **transició** al procés de desmantellament de les estructures del Règim franquista i la consolidació del nou règim democràtic a Espanya. Un procés que començà amb la mort del dictador i que es pot considerar tancat bé en 1978 amb l'aprovació de la constitució, bé en 1981 amb la derrota de l'intent de Colp d'Estat de Tejero o bé, finalment, en 1982, amb la victòria electoral del PSOE.

La **transició va ser un procés molt complicat**, en el que es confrontaven les postures **rupturistes** -partidàries d'instaurar una República o un govern democràtic sense rastres del Règim, predominants a l'oposició- i les **continuistes** -que apostaven per canvis més bé formals, predominants entre els antics franquistes. **Va estar dominada per una violència omnipresent i per tensions entre una oposició il·legal però molt activa** -amb vagues i manifestacions- i una policia encara molt violenta. L'**activitat terrorista** es va disparar, amb la continuïtat **d'ETA i el sorgiment del GRAPO**, *Grupo antifascista primero de octubre*, un grup a l'esquerra del PCE que s'estrena l'1-10-75 assassinant a quatre policies en diferents punts de Madrid [desaparegut en l'any 2007, va ser molt actiu entre 1975 i 1982, assassinant i segrestant a policies i militars, el que ajudava a provocar un possible colp d'Estat]. **ETA va multiplicar la seua activitat durant la transició**, estenent la seua activitat fora del País Basc, provocant la mort d'una mitjana de 81 persones a l'any entre 1978 i 1980 (durant el franquisme el màxim varen ser 18 assassinats en 1974).

També començaren a actuar grups violents d'extrema dreta que atemptaven contra l'oposició i alçaven sospites de l'existència d'un **terrorisme d'Estat** [dirigit i organitzat des dels serveis secrets franquistes]. S'estima en 178 els morts a mans de la policia entre 1975 i 1982, que havia de fer front a una extrema esquerra molt activa -comunistes, anarquistes- així com un resorgir dels nacionalismes a Catalunya, País Basc i València. A més, la situació es complicava per un context de greu crisi econòmica, efecte de la crisi del petroli de 1973, que provocà una escalada de vagues per tot el país, i especialment al País Basc i Catalunya.

Durant la transició **va ser evident la ruptura entre el règim franquista i les autoritats de l'església postconciliar** (sorgida del Concili Vaticà II, que pretengué acostar l'església al poble). L'església espanyola estava llavors dirigida pel cardenal castellonenc **Vicente Enrique y Tarancón**. Tarancón va tindre un seguit d'enfrontaments amb el Règim, que pretenia tallar amb les aspiracions reformistes de l'església, protegides amb èxit per Tarancón. En una cèlebre ocasió va fer plorar al mateix Franco en amenaçar-lo amb l'excomunió si expulsava del país al bisbe **Añoveros** [qui havia fet en 1974 un sermó a favor del reconeixement nacional del poble basc]. Els sectors més ultres del franquisme l'odiaven a mort i feren popular la frase "Tarancón al paredón".

Recentment s'ha construït una "versió oficial" sobre la transició que centra tot el procés en la figura del rei Joan Carles I, com a la personalitat que va "pilotar" tot el procés que tenia dissenyat des del principi. La major part dels historiadors, però, presenten un panorama més complex, marcat per la tensió entre un règim que buscava implantar una "democràcia de mínims" i una societat que reclamava al carrer i a les urnes canvis de veritat. El resultat final

hauria de ser un punt equidistant entre el continuisme defensat pel règim i el rupturisme pel qual apostava l'oposició.

a) Govern d'Arias Navarro (Novembre del 1975-Juliol de 1976). **Arias Navarro** era un vell franquista de la generació de la Guerra Civil i prompte es va veure desbordat pels esdeveniments. Part del seu govern era totalment **immobilista** -partidari de mantindre la dictadura com una herència intocable- i fins i tot els elements reformistes, com **Fraga Iribarne**, actuaven amb duresa contra l'oposició. El seu govern hagué de fer front a una impressionant mobilització popular en favor de la democràcia i reaccionà combinant una **tolerància cap als partits i sindicats més moderats** (PSOE, UGT), encara il·legals, amb **actuacions policials molt violentes**. Encara que les vagues i manifestacions eren il·legals, aquestes es succeïen, provocant violentes respostes de la policia, i com a resposta, noves vagues i manifestacions de protesta.

En els “**fets de Vitòria**” en març de 1976 la policia envoltà una església on s'estava fent una assemblea de vaga i provocà 5 morts i trenta ferits de bala entre els reunits (es responsabilitzà a Fraga, Ministre de Governació i cap de la policia). A més els grups **terroristes d'extrema dreta** comptaven amb una ampla impunitat i sols casos especialment sagnants eren perseguits per la policia. Així, en **Montejurra**, en maig de 1976, pistolers d'extrema dreta provocaren dos morts i diversos ferits de bala en una romeria carlina -la majoria del vell carlisme havia evolucionat, allunyant-se del franquisme.

El govern d'Arias comptava amb la participació de personalitats clau per al procés de transició, situades pel mateix rei: **Adolfo Suárez** tenia un ministeri secundari, i **Torcuato Fernández-Miranda**, un vell franquista, que era president de les corts.

b) Primer Govern Suárez (Juliol 1976-Juny de 1977). En **Juliol de 1976, el Rei**, partidari de majors reformes, **va destituir a Arias Navarro i nomenà com a nou president Adolfo Suárez**. Aquest era un quasi desconegut de 43 anys, de formació falangista, que havia dirigit RTVE durant uns anys i havia congeniat amb el rei com a ministre d'Arias Navarro.

Suárez, amb l'ajuda de Fernández-Miranda i el suport del rei, va portar a terme un **ràpid procés de reformes** que va deixar descol·locats als franquistes -sorpresos per que, un dels seus, emparat pel rei, transformara completament el règim. Suárez aconseguí en la pràctica una **transició pactada entre els sectors més moderats del Règim i els partits de l'oposició**. Suárez prometé:

a) Una **Llei de Reforma Política**, que s'hauria d'aprovar en referèndum i que oferia a l'oposició l'amnistia dels seus presos i la legalització dels partits més moderats -excloent el PCE i la seua esquerra-, que podrien, així, presentar-se a les futures eleccions.

b) **La convocatòria d'unes eleccions democràtiques abans d'un any.**

A canvi, l'oposició hauria de renunciar a reclamar cap responsabilitat als implicats en la dictadura i a acceptar que la legalització dels partits fora incompleta. Suárez, ajudat per Fernández-Miranda -molt influent entre els vells franquistes- aconseguí l'aprovació de la seua llei per la majoria de les corts, que es “suïcidaren”, acceptant la seua desaparició. **La Llei de Reforma Política** fou aprovada en referèndum en desembre de 1976, amb un 77% de

participació i un 94% de vots favorables. Així quedava desmuntada l'estructura franquista i quedava obert el camí per a la redacció d'una nova constitució.

Al llarg de 1977 es produí la legalització progressiva dels principals partits d'oposició. Fins i tot, **en abril es legalitzà el PCE** -un partit massa important com per considerar que la seua absència hauria desvirtuat les eleccions. La legalització va estar facilitada per la “**matança del carrer Atocha**” en gener d'aquell any. Un grup d'extrema dreta entrà en un despatx d'advocats laboralistes propers al PCE i assassinà a 5 i ferí greument a altres 4. El soterrament de les víctimes es convertí en una massiva manifestació de solidaritat amb el PCE. Suárez va fer coincidir la legalització amb les vacances de pasqua, per a evitar protestes dels militars, ja que els havia promès que no legalitzaria als comunistes. En aquests mesos **es reforçà la situació de tensió política** amb atemptats d'ETA i GRAPO, i la violenta repressió de manifestacions per part de la policia, amb desenes de morts al llarg de l'any. En aquests mesos, el govern aprovà diferents amnisties, alliberant als presos polítics, també als acusats de terrorisme tant d'esquerra com de dreta, el que facilità l'autodissolució del FRAP [Frente Revolucionario Antifascista y Patriota. Un grup armat d'extrema esquerra actiu entre 1975 i 1978].

Els principals partits que es presentaren a les **eleccions de juny de 1977** eren, d'esquerra a dreta:

-**PCE**, liderat per **Santiago Carrillo i La Pasionaria**, personalitats de temps de la Guerra Civil. Esperava recollir el fruit d'haver liderat la resistència contra Franco durant dècades, però també alçava grans odís entre la dreta i molta gent temia que la seua hipotètica victòria provocaria un colp d'estat o una nova guerra. Carrillo va facilitar la legalització acceptant la monarquia i renunciant a qualsevol revolució. La seua branca catalana era el **PSUC**.

-El **PSOE**, liderat per **Felipe González i Alfonso Guerra**. Líders més joves, que havien fet abandonar al partit el seu ideari marxista i revolucionari i apostaven per una socialdemocràcia de tall europeu. Tenia el suport dels partits socialdemòcrates europeus -en especial l'SPD alemany-, que tenien experiència de govern en molts països.

-La **UCD**, Unión de Centro Democrático, partit format per **Adolfo Suárez** per a aquestes eleccions. Es presentava com un partit de centre, moderat, que aplegava a gent de procedència diversa, franquistes reformistes i demòcrates moderats. Amb el control de les estructures del govern i una llei electoral favorable al partit més votat, ho tenia tot a favor per guanyar, sobre tot el fet de garantir la continuïtat tranquil·la de les reformes.

-**Alianza Popular**, liderada per **Manuel Fraga Iribarne**, pretenia agrupar a la dreta franquista més moderada. En especial recollia als antics ministres tecnòcrates.

-La dreta més extrema estava representada per **Falange Española** i per **Fuerza Nueva**.

-**Al País Basc, el PNB** estava destinat a guanyar les eleccions, ja que el nacionalisme tenia molta força i Herri Batasuna, proper a ETA i molt popular, estava il·legalitzat encara.

-A **Catalunya**, a més de d'un **PSC** -partit dels socialistes de Catalunya- molt fort, **ERC** aspirava també a vèncer, ja que havia liderat l'oposició nacionalista a l'exili. També es presentaven partits nacionalistes conservadors.

Va quedar fora de les eleccions l'extrema esquerra, i tots **els partits republicans, que no estaven encara legalitzats** -ERC es presentà com a "Esquerra Catalana".

c) Primer govern democràtic (juny de 1977-març de 1979). UCD va vèncer en les eleccions a corts constituents de juny de 1977, aprofitant al màxim un sistema electoral que perjudicava les províncies més poblades i industrialitzades, on l'esquerra va resultar majoritària -**districtes provincials, sistema d'Hont**- i en especial perjudica a les minories no nacionalistes, que tenen el vot molt dispers per tot el país. Així, la UCD va obtenir 165 diputats (47% dels diputats) amb un 34% dels vots. El PSOE obtingué 118 (33% dels escons) amb un 29% dels vots i el PCE sols 20 (un 6% dels diputats) amb un 9% dels vots. Alianza Popular n'obtingué 16 diputats. La resta es repartia entre altres 6 partits. L'extrema dreta estava repartida entre mitja dotzena de partits, cap dels quals va traure més d'un 1% dels vots. [El sistema electoral, encara vigent, implicava que a UCD cada diputat li costà 38.000 vots, i al PCE quasi 90.000]

Els resultat de les eleccions demostrà la força dels partits nacionalistes a Catalunya i el País Basc, el que donà molta força a les reivindicacions nacionalistes. En setembre de 1977 Suárez restaurà la Generalitat Catalana, i la presidència l'ocupà el president de la Generalitat en l'exili, el membre d'ERC **Josep Tarradellas**. Tant a Catalunya com al País Basc, els diputats triats a les eleccions de 1977, començaren a redactar els seus estatuts d'autonomia.

El resultat electoral demostrà la implantació de l'esquerra (entre PSOE i PCE superaven àmpliament els vots d'UCD), de manera que **Suárez hagué de consensuar la redacció de la nova constitució**. La redacció recaigué en 7 ponents triats pels principals partits: 3 de la UCD i un del PSOE, PCE, AP i *minoría catalana* (posteriorment CiU).

La constitució de 1978 és el resultat d'un equilibri entre aquestes forces. Reconeixia:

- Espanya com a monarquia parlamentària i democràtica.
- El Rei com a Cap de l'estat, amb un poder merament simbòlic.
- Separació de poders, amb un legislatiu (congrés i Senat) triat per sufragi universal, un executiu (govern) triat per majoria parlamentària i un legislatiu format per jutges independents.
- Reconeixement ampli de llibertats i drets i abolició de la pena de mort
- Reconeixement de futures autonomies i llengües cooficials, s'assenyalaven tres nacionalitats històriques:Catalunya, País Basc i Galícia. Encara que es reconeixia el paper de l'exercit com a garant de la unitat de l'Estat.
- Estat no confessional. Encara que el govern acordà un nou **concordat en 1978**, encara vigent, que atorga grans privilegis a l'església catòlica, de manera que xoca en la pràctica amb la constitució.

En general és un text ambigu, que permetia un desenvolupament posterior per mitjà de lleis que podien orientar-se més a l'esquerra o la dreta. El reconeixement de drets és molt genèric i molt sovint no s'aplica en la pràctica -per exemple, es reconeix el dret a l'habitatge.

La constitució va ser aprovada en juliol de 1978 per un ampla majoria parlamentària -, 258 vots a favor, 2 vots en contra i les 14 abstencions del PNB

i AP. El referèndum en desembre de 1978 va ser aprovat per ampla majoria (88%) encara que al País Basc triomfà l'abstenció per la inhibició del PNB.

d) **Segon govern d'UCD (març de 1979-1982).** Finalitzat el procés d'aprovació de la constitució es convocaren eleccions generals i municipals. En **març de 1979, les eleccions generals donaren una nova victòria de UCD**, amb resultats similars als de dos anys abans. UCD governava amb majoria simple -168 escons-, seguida del PSOE -121-, i del PCE -23.

En **abril de 1979 les primeres eleccions municipals donaren un triomf clar del PSOE a les principals ciutats** del país, demostració de que UCD estava perdent atractiu per als votants. UCD començà una profunda crisi interna, que es va fer més evident en 1980, amb fortes crítiques a Suárez.

En març de 1980, a les eleccions autonòmiques a Catalunya i el País Basc triomfaren els nacionalistes de PNB i CiU, seguits del PSOE, encara que la segona força al País Basc va ser Herri Batasuna -braç polític d'ETA. UCD fou amplament derrotat. **Suárez**, molt criticat per l'oposició i molt pressionat al seu partit, finalment, **dimití en gener de 1981.**

En la sessió d'investidura del seu substitut, Leopoldo Calvo-Sotelo, es va produir, el 23 de febrer de 1981, l'intent de Colp d'Estat de Tejero. El colp sols va rebre el suport d'alguns líders militars a Madrid i València i, davant la indefinició de la major part dels generals, el Rei -Cap de l'exèrcit- va poder aturar-lo. Pareix que el fracàs del colp estigué ajudat **per la falta d'acord entre els propis militars**, que no tenien clars els plans posteriors. El líder ocult del colp era **Alfonso Armada**, un militar molt proper al rei que va provocar el colp d'estat com a manera de pujar a la presidència del govern i fundar un govern de concentració -UCD, PSOE, PCE, AP- que "salvara al país" de la crisi política. En canvi, els militars que tragueren les tropes -**Tejero** a Madrid i **Milans del Bosch** en València- pensaven que Armada anava crear un govern militar amb el suport del rei.

En tot cas, s'ha assenyalat la **importància clau del fracàs del colp per a la consolidació de la democràcia, en especial perquè reforçà la figura del rei, que quedà clarament vinculat a la democràcia i la defensa de la constitució.** El fracàs serví per eliminar les temptacions colpistes de l'exèrcit, que havien estat molt elevades. Cal recordar la velocitat de les reformes de Suárez, la recuperació de les autonomies i la puixança del terrorisme, amb prop d'un centenars de víctimes anuals entre 1978 i 1981, molts d'ells policies i militars. En aquest aspecte, va resultar clau la figura del ministre de defensa i vicepresident del govern de Suárez, el **General Gutiérrez-Mellado, encarregat de controlar les tensions a l'exèrcit** (es va fer famós el 23-F en enfrontar-se a Tejero).

Després del colp, **Leopoldo Calvo-Sotelo**, va governar el país durant poc més d'un any, període que culminà en les eleccions d'octubre de 1982, que portaren la victòria electoral del PSOE amb majoria absoluta.

El procés autonòmic (1977-1983)

Es va desenvolupar en paral·lel a la transició, i es pot considerar un dels principals èxits de les forces democràtiques. **La constitució reconegué les tres nacionalitats històriques -Catalunya, País Basc i Galícia-** que ja havien aprovat els seus estatuts en juliol de 1936. Per a aquestes la constitució habilitava una "via especial", la de l'article 151 de la constitució, que els

permetia les màximes competències -assumir totes les funcions que no es reservava l'estat. També Andalusia aprofità aquesta via.

La resta d'autonomies tenien reservada la “via lenta” de l'article 143, que els portava a un grau menor de competències i l'aprovació dels estatuts més lenta. En aquests anys es debatí l'opció de limitar el procés autonòmic a les nacionalitats històriques, però finalment s'adoptà la política de “**café para todos**” el que ha donat lloc a l'actual model, semblant al d'un estat federal. Així, la situació dels catalans, bascos i gallecs quedava difuminada, al deixar de ser excepcional

L'autonomia catalana va ser restablida en primer lloc. Josep Tarradellas (ERC), president de la Generalitat en l'exili negocià el seu retorn, i aconseguí el reconeixement autonòmic ja en **setembre de 1977**. L'estatut va ser aprovat en 1979 i després de les eleccions de 1980 la presidència de la Generalitat passà a mans de Jordi Pujol, líder de CiU.

Els bascos aconseguiren que es reconeguera un “**Consell General Basc**” en gener de 1978, dominat pel PNB, del qual no volgueren formar part els navarresos -com havia ja passat als anys 30. **L'estatut de Guernica** va ser aprovat en octubre de 1979, i el PNB passà a governar l'autonomia basca després de les eleccions de 1980, gaudint del nivell màxim d'autonomia de totes les CCAA. En aquell mateix any **es restauren els concerts econòmics**, encara vigents [instaurats en 1841 després de la primera guerra carlina, han permès als bascos cobrar els seus propis impostos i enviar una part acordada a Madrid. Tan sols varen ser eliminats parcialment sota el franquisme]. La constitució també reconeix els concerts econòmics a Navarra, mantinguts durant el franquisme -el que fa que aquestes dues autonomies tinguin un millor finançament i un major PIB per capita-. També **en 1978** es reconegué la **Xunta Galega**, amb el que es completava el mapa autonòmic heretat de temps de la II República.

Les autonomies de la “via lenta” de l'article 143 anirien aprovant els seus estatuts entre 1981 i 1983, després d'un pacte entre UCD i PSOE per acordar l'organització de l'actual mapa autonòmic.

El cas valencià fou excepcional, ja que l'estatut, aprovat en 1982, es va debatre al bell mig del que es denominà la “**Batalla de València**”, centrada en un acalorat debat al voltant dels símbols autonòmics: bandera amb o sense franja blava, llengua catalana o valenciana, País Valencià o Regne de València. Aquesta polèmica no va estar exempta de violència (bombes contra Joan Fuster i Sanchis Guarner) i nombrosos incidents al carrer, i s'encetaren polèmiques que encara perviuen 30 anys després (sobre la unitat de la Llengua Catalana, per exemple).

Sobre les causes de la batalla de valència conviuen dues versions. Els sectors més conservadors al·legaven l'existència d'un projecte d'unitat política de València amb Catalunya en el que estaria implicada tota l'esquerra -socialistes valencians, PCE i partits nacionalistes-, i que implicava una opció separatista. Un altra interpretació explica que, de fet, es va tractar d'una operació organitzada des de la UCD per tal de desprestigiar a l'esquerra, evitant així que PSOE i PCE -guanyadors de les eleccions de 1977 a València- controlaren la futura autonomia amb tranquil·litat. Amb una UCD en vies de dissolució i una AP encara poc representativa, s'organitzà una dreta valencianista molt activa al voltant del diari “Las Províncias” que boicotejà tot el procés autonòmic liderat pel PSPV-PSOE, fins a l'extrem que aquest partit acabà cedint en bona part de les seues posicions de temps de la transició, adoptant els actuals símbols i denominacions autonòmics -En lloc de país,

comunitat; bandera amb franja blava, i un tebi reconeixement de la unitat de la llengua catalana.

12.2-La democràcia espanyola a partir de 1982.

A partir de 1982 s'ha consolidat a Espanya un sistema de partits que es basa en el bipartidisme, similar al que predomina a la major part d'Europa occidental i als EUA, amb una alternança al poder de dos grans partits, PSOE i PP, amb la participació ocasional d'altres partits minoritaris. El sistema electoral ha afavorit les amplies victòries dels dos grans partits a tot l'estat, llevat de a Catalunya i el País Basc, on generalment guanyen partits de caràcter nacionalista conservador, CiU i PNB. Així, quan algun dels dos grans partits no assolix la majoria absoluta -com li va passar a González, Aznar i Zapatero-, el guanyador tendeix a pactar amb els partits nacionalistes, que a canvi solen obtenir concessions de majors competències autonòmiques.

a) Els governs de Felipe González (1982-1996)

El **PSOE**, de centre-esquerra, liderat per **Felipe González**, va disposar de 14 anys seguits de majories parlamentàries; una situació sols explicable pel rebuig de l'electorat al franquisme, al qual vinculaven les opcions de dretes. [el principal partit de l'oposició, Alianza Popular, no va amenaçar l'hegemonia del PSOE fins que el seu fundador, Manuel Fraga passà a tindre un paper secundari. Deixà de liderar-lo, en 1985 i Aznar guanyà les eleccions 11 anys després!].

El PSOE obtingué en 1982 un triomf rotund en la ressaca del 23-f (**200 escons de 351**, un 48% dels vots) que, tot i anar perdent popularitat, li va permetre renovar la majoria absoluta en 1986 (184 diputats), i governar en solitari després de les eleccions de 1990 (175 diputats, la meitat del congrés). Amb un desgast ja evident, va governar entre 1993 i 1996 amb 159 diputats, en coalició amb CIU (la coalició nacionalista conservadora liderada per Jordi Pujol).

A partir de 1982, es va configurar l'actual model bipartidista a Espanya. Amb l'enfonsament de la UCD (11 diputats) i el PCE (4 diputats), el lideratge de l'oposició passà a Alianza Popular, liderada per Manuel Fraga, que va obtenir 107 diputats. Els altres grups importants varen ser CIU (12) i PNB (8). Les eleccions autonòmiques de 1983 estengueren el poder del PSOE que passà a governar en totes les autonomies, llevat de Cantàbria i Balears (AP) i País Basc (PNB).

Els 14 anys de govern continuat permeteren al PSOE transformar la societat espanyola de cara a l'entrada en la Unió Europea, l'1 de gener de 1986.

a) Espanya va travessar durant aquests anys una **relativa bonança econòmica**, impulsada en part per les ajudes econòmiques de la UE –Fons de cohesió per al desenvolupament de les regions més desfavorides. En tot cas, l'economia espanyola es va caracteritzar per **una taxa d'atur molt elevada** -generalment del doble de la mitjana europea (!). En els anys 70, després de la crisi del petroli, l'accés de la dona al mercat laboral i el retorn dels emigrants, l'atur pujà d'un 3% en 1970 **fins a superar el 20% d'atur cap a 1984**. Al llarg dels deu anys posteriors oscil·là sempre entre el 16 i el 24% (la xifra màxima l'assolí en 1993 i 1994 per la crisi). [L'Espanya democràtica s'ha caracteritzat per un atur elevat, mai no ha baixat per sota del 8% i ha arribat en moments de

greu crisi -1993 i 2012- al 24%. Generalment es troba entre el 10% i el 20%, en el doble de la mitjana de la UE. En 2013 supera el 25%].

Com a part de la **transformació econòmica**, els primers anys de govern de Felipe González varen estar marcats per una **reconversió industrial** que implicà el tancament d'algunes indústries –naval i siderúrgiques- heretades del franquisme. Malgrat el seu passat obrerista, el PSOE va portar a terme polítiques laborals que retallaven els drets dels treballadors i el poder dels sindicats. Açò donà lloc a **dues vagues generals molt sonades**, en 1985 i 1994, convocades per CCOO i UGT (que trencà així amb el PSOE), els dos principals sindicats que des de llavors actuen en coordinació.

b) El govern de Felipe González es marcà com a objectiu **modernitzar l'exèrcit, separant-lo del franquisme**, també forçat per la pressió social. En aquests anys **el moviment antimilitarista** tenia bastant força, el que es va fer evident per la forta oposició a l'entrada en l'OTAN i en la lluita contra el servei militar obligatori. L'entrada en la OTAN [l'aliança militar liderada pels Estats Units que s'enfrontava al Pacte de Varsòvia liderat per la URSS] era molt polèmica ja que haguera implicat l'entrada d'Espanya en possibles conflictes. El PSOE sempre s'havia mostrat en contra, però en 1985 organitzà un referèndum per al qual demanà el “sí” a l'entrada, que va guanyar amb poca marge (un 52% contra un 39% en contra; AP apostà per l'abstenció). En 1984 es regulà l'objecció de consciència (que implicava fer una prestació social que durava el doble que la mili, o penes de presó per als insubmisos), que va anar en augment fins que en 1997 els objectors superaren als *quintos*. Finalment en 2001 el govern d'Aznar avançà la seua desaparició.

La modernització de l'exèrcit facilità la seua integració en l'OTAN i la participació en conflictes com la I Guerra del Golf (contra la invasió de Kuwait per l'Irak de Sadam Hussein, en 1991), o la II Guerra del Golf (invasió d'Irak en 2003) ja sota el govern d'Aznar. Accions que provocaren sonores protestes al carrer –en especial la segona. A més l'exèrcit espanyol ha participat regularment en missions internacionals de pau a conflictes en Europa, Orient Mitjà i Àfrica.

c) En general, **la societat espanyola va viure una ràpida modernització**, simbolitzada pel **nou paper de la dona**, que s'integrà plenament al món del treball. A més, es produeix un desenvolupament notable de l'**estat del benestar**: sanitat i educació públiques de qualitat; pensions i jubilacions més dignes, etc. Es tractava d'homologar Espanya amb els estats europeus més avançats. [Encara que no s'atengueren aspectes com el dret a l'habitatge o millors subsidis d'atur].

Aquesta entrada en Europa “en igualtat de condicions” va tindre el seu moment simbòlic en l'any **1992, quan coincidiren les olimpíades de Barcelona i l'exposició universal de Sevilla**, que commemorava el V centenari del descobriment d'Amèrica. Actes pensats per mostrar una imatge moderna cap a l'exterior, encara que es feren a costa d'una enorme despesa pública, sobre tot en infraestructures (l'AVE Madrid-Sevilla s'inaugura en 1992).

L'etapa del govern de Felipe González és el moment de creació de l'**estat autònom** a Espanya, que adopta una forma semblant a un estat federal. Les autonomies reben una part dels impostos de l'estat a canvi de gestionar sanitat, educació i altres polítiques transferides.

d) Aquests anys coincidiren amb **una elevada activitat d'ETA**, tot i que la concessió de l'autonomia al País Basc podia haver-la reduït, al temps que proliferaven els atemptats fora del País Basc. Entre 1982 i 1987 es superaven els 40 morts anuals; xifres que es reduïren a la meitat durant la dècada posterior.

Els últims anys de govern de Felipe González (1993-1996) estan marcats per la crisi econòmica i la pèrdua de popularitat del govern. En aquests anys esclata el **cas GAL**. Els "Grupos Antiterrorista de Liberación" era un grup terrorista que havia comés 23 assassinats entre 1983 i 1987 de persones de l'entorn independentista basc. A partir de 1993 el jutge Garzón començà a investigar el cas, al temps que la premsa -*El Mundo*- anava fent revelacions. **Els indicis demostraren que el GAL estava dirigit per policies i finançat per l'Estat**; [el ministre d'interior socialista José Barrionuevo va ser condemnat a 10 anys de presó -però tan sols hi passà tres mesos]. A més **es produí un degoteig de casos de corrupció que marcaren la creixent impopularitat del govern**. El cas "Juan Guerra", provocà la dimissió del vicepresident Alfonso Guerra en 1991. El "cas Roldán", que implicava al director de la Guàrdia Civil, que acabà fugat a l'estranger, provocà la dimissió del ministre d'interior en 1994 i una situació d'autèntica crisi política.

B) Govern de José María Aznar (1996-2004)

Com en les eleccions de 1993, el Partit Popular va obtindre un resultat inferior a l'esperat, però ara suficient per a governar amb el suport de CiU. El **Partit Popular**, de Centre-dreta, hereu de l'Alianza Popular de Manuel Fraga i va saber centrar-se durant els anys huitanta, absorbint bona part del vot que perdé primer la UCD i després el PSOE i governant cada vegada més autonomies.

El govern d'Aznar trobà una situació econòmica complicada, encara que es començava a superar la crisi. Aplicà una **política econòmica neoliberal per a preparar l'entrada en l'euro**. Així, proliferaren les **privatitzacions d'empreses públiques** -Telefònica, Endesa, tabacalera, Repsol, Gas Natural. A més es controlaren els salaris i s'incrementaren els impostos, de manera que els treballadors perderen capacitat adquisitiva, al temps que **es retallava la inversió en serveis socials**.

També s'alliberà la gestió del sol, el que facilità una reactivació del sector de l'habitatge i l'inici de la bombolla immobiliària (amb un increment constant dels preus i la construcció d'habitatges). Vinculat a l'escalada del sector immobiliari, es produí una **reducció de la taxa d'atur del 21 a l'11%** -encara que en 2001 un canvi en el mètode de comptabilitat eliminà 500.000 aturats-, al temps que, a partir de 2002 es començà a produir una ràpida arribada d'immigrants, atrets per l'abundància de treballs en la construcció i l'agricultura.

En aquests últims anys es produí una **notable decadència d'ETA**, per l'aparició d'una **enorme mobilització social en contra**, pel propi esgotament del conflicte, i els creixents èxits policials, el que provocà la disminució dels atemptats.

La segona legislatura d'Aznar (2000-2004), amb majoria absoluta, va resultar molt més polèmica, per l'aprovació de mesures que alçaren enormes protestes socials. Aquest va ser el cas del **Pla Hidrològic Nacional**, que preveia el transvasament de cabals de l'Ebre cap a València, Múrcia i Almeria, amb forta oposició en Aragó i Catalunya. Els sindicats convocaren un altra vaga general contra les polítiques laborals del govern en 2002. També va ser molt

polèmica la **participació en la Guerra d'Irak**, iniciada amb la idea de que el govern d'Irak estava vinculat amb l'atemptat de les Torres Bessones de 2001 -cosa que es demostrà falsa. El "**No a la Guerra**" va mobilitzar a gran quantitat d'espanyols durant 2003 i va permetre una reorganització de l'oposició.

La millora econòmica va facilitar que **Espanya formara part dels 12 països que s'integraren en l'Euro en 2002**.

La fi de la legislatura va estar marcada per **l'atemptat de l'11M de 2004, tres dies abans de les eleccions**. L'atemptat va provocar 192 morts i una forta convulsió social. En aquell context, després de fortes mobilitzacions contra la Guerra d'Irak, el govern va insinuar repetidament que era un atemptat d'ETA -el que el beneficiava electoralment- però hores abans de les eleccions es filtrà que amb seguretat era un atemptat islamista. Enmig d'una forta mobilització social, **el candidat del PP, Mariano Rajoy, portà al seu partit d'una majoria absoluta a una derrota davant Rodríguez Zapatero (PSOE)**.

C) De Rodríguez Zapatero (2004-2011) a Mariano Rajoy (2011-...)

La sorprenent victòria de **Jose Luis Rodríguez Zapatero (164 escons front als 148 del PP)**, en l'any 2004, li permeteren governar amb majoria relativa i suport parlamentari d'altres grups -tant nacionalistes (CiU i PNB) com de l'esquerra (IU).

La primera legislatura de Zapatero va estar marcada per les reformes socials. S'aprovà la **lleï de dependència**, per la qual s'aportaven ajudes a les persones dependents i s'amplià la lleï de l'avort. S'anul·là el Pla Hidrològic Nacional.

Econòmicament l'atur es reduí al mínim (8%) al temps que seguia augmentant el flux d'immigrants. La bonança econòmica es basava, com en temps d'Aznar, **en un enorme flux de préstecs de l'exterior, facilitats per la pertanyença a l'Euro, que s'invertien en el sector immobiliari**. Els preus de l'habitatge es disparaven a tot el país i, amb la facilitat de crèdit tots els sectors del país s'endeutaren per adquirir un habitatge en propietat. Una perillosíssima situació que provocà una enorme bombolla especulativa que acabà per esclatar, fent irrompre la crisi en 2008.

La segona legislatura de Zapatero (2008-2011) va estar marcada per l'esclat de la crisi mundial, amb molt greus conseqüències a Espanya. En una primera fase, el govern intentà mantindre l'ocupació i l'activitat econòmica per mitjà de mesures keynsianes (Plan E d'inversió estatal en ajuntaments), el que elevà la despesa pública.

A partir de maig de 2010, el govern, pressionat des de la UE, es veié forçat a aplicar **polítiques d'austeritat** (retallada de sou de funcionaris i d'inversió pública), el que disparà l'atur fins al 20%. Alhora es veié forçat, primer a fusionar i després a **rescatar les primeres caixes d'estalvis** que, massa compromeses amb inversions urbanístiques, han anat caient una darrere de l'altra entre 2008 i maig de 2012: Caja Castilla La Mancha, Cajasur, CAM, Banca Cívica, UNNIM, NovaGalícia, Banco de Valencia, i finalment Bankia -que havia arribat a ser la tercera entitat del país. **D'aquesta manera el deute públic s'ha anat disparant degut a la inversió pública en caixes i bancs privats i a la caiguda dels ingressos pels impostos**. La difícil situació financera de l'estat s'ha vist reflexada en les dificultats per tal d'aconseguir préstecs internacionals -situació que apareix quantificada en una elevació de la "prima de risc" que ha assolit en 2011 i 2012 xifres rècord.

La **victòria electoral del PP en novembre de 2011** amb majoria absoluta és, en bona mesura, un efecte de la crisi econòmica, però no ha suposat una millora de la situació. Més bé el contrari, ja que **el govern del PP segueix aprofundint en les mateixes polítiques d'austeritat que el darrer del PSOE, situació en la que es veuen forçats pels organismes internacionals que condicionen els préstecs amb noves mesures.** Així, el govern de Rajoy ha seguit retallant despesa pública i eliminant drets laborals (reforma laboral de 2012), sense que això millore la situació crítica de l'economia ni la taxa d'atur, que ja supera el seu màxim en democràcia, amb un 27% (EPA d'abril de 2013).

THE END